

Kozłowski, Jan / Majorek, Czesław

Posiedzenia Zespołu Historii Nauki Okresu Oświecenia

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 21/1, 153-155

1976

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

tacji co do stanu źródeł i liczebności szkolących się w tych krajach studentów polskich umożliwi nakreślenie perspektywicznego planu badań nad polonią naukową, która działała w niemieckim obszarze językowym.

Następnie dr Jerzy Różewicz postulował konieczność rozwinięcia badań dotyczących roli naukowców polskich zatrudnionych w uczelniach rosyjskich. Wiedza w tym zakresie jest bowiem fragmentaryczna i ograniczona głównie do jednostek, które odegrały następnie czołową rolę w nauce polskiej okresu międzywojennego. Dr Bohdan Jaczewski stwierdził, że badania nad polsko-francuskimi kontaktami naukowymi zrealizowano w niewielkim stopniu dla wieku XIX. Natomiast pomijano w zasadzie dotychczas okres 20-lecia międzywojennego. Należałoby więc obok badań dotyczących stypendystów polskich — opracować także dorobek Biblioteki Polskiej w Paryżu, Sekcji Polskiej Instytutu Badań Słowiańskich w Paryżu oraz roli Polaków w Międzynarodowym Instytucie Współpracy Intelktualnej w Paryżu. W dalszej dyskusji podniesiono konieczność koncentracji badań (prof. Jerzy Dobrzycki i prof. Marian Serejski). Prof. Serejski uznał więc za konieczne ograniczenie w początkowym okresie zakresu badań do głównych ośrodków zagranicznych skupiających naukowców Polaków (np. Petersburga i Berlina); pierwszoplanowo należy badać działalność uczonych, a spośród studentów zajmować się tylko tymi, którzy uzyskali stopnie naukowe. Dr Teresa Ostrowska postulowała wykorzystanie przez Zakład gotowego maszynopisu na temat studiów lekarskich Polaków w Genewie. Prof. Dobrzycki i dr Różewicz akcentowali, że obok opracowania „mapy” ośrodków naukowych, w których działali Polacy, należy ustalić „mapę myśli naukowej XIX wieku”, która inspirowała powstanie i rozwój polskich ośrodków naukowych. Dr J. Różewicz podkreślił ponadto, że badania nad wpływami idei naukowych na rozwój nauki polskiej przekraczają możliwości Pracowni i powinny być prowadzone siłami całego Zakładu. Doc. Zdzisław Kowalewski podniósł potrzebę nawiązania kontaktów z międzynarodowymi stowarzyszeniami naukowymi zainteresowanymi historią organizacji nauki.

Zebrani uznali potrzebę opracowania szczegółowego planu badań współpracy naukowej Polski z zagranicą w XIX i XX wieku, którego realizacja obejmowałaby wszystkie pracownie Zakładu. Uznano też za celowe rozpoczęcie pracy od badań bibliograficznych i początkowe jej ograniczenie do głównych ośrodków zagranicznych skupiających uczonych polskich.

Bohdan Jaczewski

POSIEDZENIA ZESPOŁU HISTORII NAUKI OKRESU OŚWIECENIA

1

W dniu 28 stycznia 1975 r. prof. Jan Buba przedstawił referat pt. *Rodowód Collegium Nobilium*. Poszerzona wersja referatu została ogłoszona drukiem w pracy zbiorowej pt. *Nowożytna myśl naukowa w szkołach i księgozbiorach polskiego Oświecenia*, która ukazała się w 1976 r. pod redakcją Ireny Stasiewicz-Jasiukowej¹.

Dyskusja nad referatem skoncentrowała się wokół kilku zagadnień. Czy w ideale człowieka, wyłaniającym się z rozpraw Stanisława Konarskiego, religia

¹ Nawiązuje ona do pracy zbiorowej pt. *Nowożytna myśl naukowa w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, wydanej w 1973 r. pod red. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej.

odgrywa dominującą rolę w inspirowaniu całokształtu życia jednostki? Odpowiedzi na to pytanie były zróżnicowane. Zdaniem doc. I. Stasiewicz-Jasiukowej, niezależnie od oficjalnych deklaracji Konarskiego w sprawie „religii poczciwych ludzi”, postulowany przez niego wzór człowieka uczciwego i dobrego obywatela mógł również służyć wychowaniu ludzi kierujących się świeckimi motywacjami. Świadczą o tym między innymi wypowiedzi blisko związanego z Konarskim Cezara Pyrrhysa de Varilles, który mogąc pisać w bardziej jednoznaczny sposób dał w przełożonej na język polski rozprawie *Zebranie polityczne albo krótki opis różnych panowania polskiego odmian* „filozoficzną podbudowę” reformy Konarskiego. Prof. Kamilla Mrozowska i prof. Jan Buba podkreślili, że Konarski — dokonując w swych pracach syntezy myśli chrześcijańskiej ze współczesnymi prądami pedagogicznymi i filozoficznymi — pragnął jednocześnie oczyścić religijność od formalizmu i dewocji i działać na rzecz reform politycznych, przy czym w jego odczuciu oba te cele wiązały się ze sobą.

W dalszym ciągu dyskusji zwrócono uwagę na dwa zagadnienia, wymagające dokładniejszego opracowania. Prof. Jan Buba, dr Renata Dutkowska i dr Czesław Majorek postulowali zbadanie, w jakiej mierze i w jakim tempie program kształcenia, zawarty w *Ustawach wizytacji apostołskiej*, wchodził do praktyki nauczania w szkołach pijarskich, a doc. Ryszard W. Wołoszyński i prof. Kamilla Mrozowska — nawiązując o referatu — sugerowali opracowanie problemu oddziaływania reform Konarskiego zarówno w Rzeczypospolitej (szkoły innych zakonów, Szkoła Rycerska, szkoły Komisji Edukacji Narodowej), jak i za granicą (Collegium Nazarenum w Rzymie i szkoły pijarskie w innych krajach).

Na zebraniu wypłynęło też pytanie (prof. W. Voisé), dlaczego Konarski, powołując się na polskie tradycje reformatorskie, ani razu nie wspomniał Andrzeja Frycza Modrzewskiego, najwybitniejszego spośród swoich poprzedników? Według prof. Voisé można to tłumaczyć jedynie popularnością obiegowych opinii o Modrzewskim, opartych głównie na czytanych nadal przez współczesnych Konarskiemu książkach Szymona Starowolskiego i Stanisława Orzechowskiego; opinie te musiały zresztą być przewyższone jeszcze za życia Konarskiego, skoro pijarzy wileńscy wydali w r. 1770 *O naprawie Rzeczypospolitej*.

Jan Kozłowski

2

Dnia 6 czerwca 1975 r. odyło się pod przewodnictwem prof. Kamilli Mrozowskiej posiedzenie, na którym doc. Ryszard W. Wołoszyński wygłosił referat pt. *Społeczno-polityczne postawy nauczycieli szkół Komisji Edukacji Narodowej*. Autor przedstawił interesujący szkic na temat oblicza ideowego i przekonań politycznych nauczycieli szkół polskich, zreformowanych przez Komisję Edukacji Narodowej. Opierając się na nie wykorzystanych dotychczas lub też wykorzystanych niedostatecznie materiałach źródłowych (zarówno rękopiśmiennych, jak i drukowanych) referent stwierdził, że występujący w polskiej historiografii schematyzm w ocenie roli nauczycieli z poszczególnych środowisk należy poddać gruntownej rewizji. Wśród byłych jezuitów, jak również wśród pijarów, a także nauczycieli świeckich dają się bowiem zaobserwować różne orientacje ideologiczne i polityczne. Stąd też nie można się zgodzić z pokutującym jeszcze niekiedy twierdzeniem, jakoby przeciwnicy reformy szkolnej i w ogóle konserwatyści rekrutowali się wyłącznie z eks-jezuitów, zaś jej zwolennicy i progresywiści zdecydowanie dominowali wśród pozostałych grup nauczycielskich. Jednakże największą dbałość o narodowe i patriotyczne wychowanie młodzieży

wykazali pijarzy. Stąd często w literaturze można spotkać pojęcie „pijarska lewica nauczycielska”. W *Popisach* szkół tego zakonu występuje najwięcej wzmianek o konieczności oddania „obywatelskich usług” będącej w potrzebie Rzeczypospolitej. Najbardziej widoczne i zarazem pełne oddania przejawy działalności politycznej w szkole stały się udziałem nauczycieli prawa, wymowy, nauki moralnej i historii, jakkolwiek lekcje fizyki, matematyki i innych przedmiotów ścisłych nie były pozbawione akcentów politycznych.

Dyskutanci byli zgodni w wysokiej ocenie referatu. Prof. K. Mrozowska zauważyła, że dzięki analizie mało dotychczas wykorzystanych źródeł, wyłania się nowy obraz politycznej roli nauczycieli doby Komisji Edukacji Narodowej. Uznając potrzebę kontynuowania tych badań, stwierdziła równocześnie, że w przyszłości należałoby wykorzystać *Mowy* nauczycieli, a także bliżej określić typ środowiska, w którym szkoła pracowała. Jest to bardzo istotne, ponieważ z reguły środowisko kształtowało poglądy a zarazem postawy nauczycieli.

Znaczne zainteresowanie dyskutantów wzbudził problem stosunku do polityki byłych jezuitów z jednej strony i pijarów z drugiej. Problem ten rozpatrywano z punktu widzenia roli, jaką odgrywali nauczyciele tych zakonów w systemie szkolnym KEN. Wszyscy wyrażający opinię na ten temat byli zgodni co do tego, że materiał wykorzystany przez doc. R. W. Wołoszyńskiego nie może przynieść wyczerpującej odpowiedzi na ten temat. Materiał ten był bowiem gromadzony z myślą o realizacji nieco innego zamierzenia. Podkreślano więc potrzebę badań tego zagadnienia oraz konieczność przeciwstawiania się pojawiającym się tu i ówdzie skrajnym ocenom wkładu jednego i drugiego zakonu w reformę szkolną Komisji (dr F. Bronowski, doc. I. Stasiewicz-Jasiukowa, prof. K. Mrozowska, dr R. Dutkova).

Przedmiotem dyskusji stało się również zagadnienie stosunku treści *Popisów* szkolnych do podręczników opublikowanych przez Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych (doc. I. Stasiewicz-Jasiukowa i dr J. Dybiec). Pozwoli to pełniej odpowiedzieć na pytania dotyczące powodzenia reformy szkolnej oraz upowszechniania nowożytnej myśli naukowej w Polsce w drugiej połowie XVIII w.

Na zakończenie dyskusji autor referatu podkreślił, że zaprezentowane ujęcie nie pretenduje do wyczerpania tematu, ponieważ nie został w pełni wykorzystany materiał mieszczący się w 92 znanych drukach *Popisów*. Materiał ten powinien być doceniony przez badaczy różnych aspektów działalności Komisji Edukacyjnej, przede wszystkim zaś przez autorów zajmujących się problematyką realizacji polskiej reformy oświatowej schyłku XVIII w. Ponadto referat przedstawił jedynie stosunek nauczycieli do reform wewnętrznych Rzeczypospolitej, natomiast ich stanowisko wobec szeroko pojętych spraw międzynarodowych pozostało niezbadane. Również niezupełnie jasno rysuje się w referacie zagadnienie stosunku nauczycieli do reform Sejmu Wielkiego. Skąpe przekazy źródłowe oraz trudności dotarcia do źródeł regionalnych nie pozwalają zająć zupełnie jasnego stanowiska wobec tego istotnego problemu.

Czesław Majorek

POSIEDZENIE ZESPOŁU HISTORII METODOLOGII

Dnia 28 stycznia 1975 r. odbyło się w Krakowie posiedzenie z referatem prof. Izydory Dąbskiej pt. *Elementy Kantyzmu w filozofii matematyki Wittgensteina*. Ukazując związki filozofii matematyki Wittgensteina z myślą Kanta zwrócono przede wszystkim uwagę na epistemologiczny aspekt stanowisk obu myślicieli. W sposób pokrewny Kantowi akcentuje Wittgenstein twórczą rolę transcendentального podmiotu w konstytuowaniu przedmiotu matematyki. Ten